

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота магістра

з теми: **«ВИХОВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН»**

Виконав: здобувачка 2 курсу,
групи РО1-М23
спеціальності 013 Початкова освіта
Бажановська Софія Анатоліївна

Керівник: **Лебідь Інна Юхимівна**,
кандидат педагогічних, доцент

Рецензент: **Бахмат Наталія Валеріївна**,
доктор педагогічних наук, професор

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
1.1. Аналіз теоретичних аспектів проблеми виховання культури родинних взаємин у науковій літературі	9
1.2. Взаємодія дітей, батьків і вчителя у контексті виховання культури родинних взаємин	21
1.3. Методика та результати констатувального етапу експериментальної роботи	32
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	41
2.1. Теоретичні засади та експериментальна перевірка педагогічних умов оптимізації процесу виховання культури родинних взаємин у молодших школярів	41
2.2. Аналіз результатів експериментальної роботи	55
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Соціально-економічні та культурні перетворення, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, спонукають до переосмислення змісту виховання, в основу якого покладено ціннісну парадигму. У наш час однією з ключових освітніх реформ є Нова українська школа (НУШ), яка акцентує увагу на розвитку дитини як особистості, що є активним учасником освітнього процесу, а не лише реципієнтом знань. НУШ ставить за мету забезпечення освіти, орієнтованої на розвиток критичного мислення, творчих здібностей, емоційної грамотності та соціальної адаптації учнів. Саме тому зниження моральних і суспільних критеріїв значною мірою має компенсуватися системою шкільного виховання та організацією педагогічної освіти батьків, пошуками ефективних форм і методів роботи з дітьми, де ЗЗСО повинно стати центром виховної роботи не лише з учнями, а й з їхніми батьками.

Моральні норми, як внутрішні регулятори поведінки, суттєво відображають життєдіяльність особистості, забезпечуючи її моральний і духовний розвиток. Однією з важливих складових у вихованні моральних засад взаємодії дитини з іншими людьми є родина, яка є первинним осередком соціальних відносин. Вона формує внутрішній світ дитини, її ставлення до навколишнього світу, сприйняття соціальних цінностей і культурних норм. Саме родина є основним джерелом виховання міжособистісних взаємин, розвитку емоційного інтелекту, вмінь взаємодії та підтримки. Рівень культури родинних взаємин визначає якість психічного, емоційного та морального розвитку дитини, а також її підготовку до контактів з іншими людьми в різноманітних соціальних контекстах поза родинним мікросередовищем.

Важливою складовою сучасного змісту виховання дітей є формування в них ціннісного ставлення до родини, що передбачає усвідомлення соціальної значущості цього інституту, а також розвиток потреби в життєвій активності. Формування цього ставлення є одним із основних завдань Нової української школи, яка орієнтує навчальний процес на забезпечення всебічного розвитку

дітей, створення сприятливих умов для виховання фізично та психічно здорової особистості, здатної адаптуватися до швидко змінюваного соціального середовища. Однак, без дієвої підтримки з боку батьківської громадськості та активного залучення батьків до шкільного життя, без своєчасного надання їм педагогічної допомоги, досягти позитивного результату у вихованні культури взаємин між батьками і дітьми молодшого шкільного віку досить складно.

Одним з важливих напрямів реформування національної загальної середньої освіти є виховання культури родинних взаємин, що має стати основою для розвитку особистості, зважаючи на стратегічні завдання, що визначаються в таких документах, як Закон України «Про освіту», Закон України «Про повну загальну середню освіту», Концепція «Нова українська школа», а також Національна програма виховання дітей та учнівської молоді. У зв'язку з переоцінкою цінностей у суспільстві, на сучасному етапі змінились завдання не лише шкільного, але й родинного виховання. Формуються нові взаємини між сім'єю та школою, батьки стають суб'єктами освітнього процесу, активно впливаючи на визначення пріоритетів діяльності школи, участь у вихованні та соціалізації учнів, розробці змісту освітніх програм і оцінці їх ефективності.

Згідно з концепцією НУШ, важливим є здійснення педагогіки партнерства між школою і сім'єю, коли обидва суб'єкти освітнього процесу активно співпрацюють заради гармонійного розвитку дитини. В умовах здійснення взаємодії між школою і сім'єю, як двома ключовими інститутами, що сприяють формуванню багатогранної особистості дитини, актуалізується проблема реалізації педагогіки партнерства всіх учасників освітнього процесу. У цьому контексті велику роль відіграє виховання в молодших школярів культури родинних взаємин, оскільки саме цей етап навчання є найбільш чутливим для формування системи цінностей. Молодші школярі мають підвищену сприйнятливність до формування своїх моральних орієнтирів, здатні ефективно освоювати основи культури родинних взаємин.

У педагогічній науці активно досліджуються різні аспекти формування культури родинних взаємин. Теоретико-методологічні засади цієї проблеми розкриті у працях таких учених, як Г. Батіщев, Г. Костюк, В. М'ясищев, І. Сіданич. Вивчення впливу внутрішньосімейних відносин на розвиток дитини представлено в роботах О. Вишневського, В. Кравця, А. Макаренка, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського. Значущим є внесок психологів (І. Бега, Л. Божович, В. Максименка, В. Мухіної) та педагогів (Н. Бібік, В. Желанової, С. Мартиненко, О. Савченко), які аналізували специфіку розвитку соціальних і моральних навичок молодших школярів. Окрему увагу приділено питанням педагогічної культури батьків як важливого чинника взаємодії сім'ї та школи, що знайшло відображення в роботах Т. Алексеєнко, І. Бега, Ю. Левкова, О. Наседкіної, Т. Цуркан та інших.

Однак, незважаючи на наявність цих досліджень, багато аспектів проблеми виховання культури родинних взаємин у молодших школярів потребують подальшого наукового розв'язання. Враховуючи вищезазначене, актуальність і недостатня розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження – **«Виховання в молодших школярів культури родинних взаємин»**.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу проблеми формування культури родинних взаємин та узагальнення результатів діагностування, обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови та ефективні моделі виховання культури родинних взаємин у молодших школярів в умовах Нової української школи.

Відповідно до теми та мети дослідження, визначено основні **завдання**:

1. Здійснити аналіз наукових джерел з теми виховання культури родинних взаємин, розкрити сутність ключових понять роботи, зокрема «культура родинних взаємин», «педагогіка партнерства», «освітні умови» у контексті Нової української школи.

2. З'ясувати особливості співпраці вчителя, батьків та учнів з метою виховання культури родинних взаємин у молодших школярів, враховуючи принципи НУШ, зокрема партнерський підхід і активну роль батьків у освітньому процесі.

3. Визначити та схарактеризувати рівні виховності культури родинних взаємин у молодших школярів, визначити критерії для оцінки розвитку соціальних і моральних навичок учнів, а також взаємодії в родині.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови та методи, що сприяють формуванню культури родинних взаємин у молодших школярів, включаючи впровадження інноваційних підходів, розроблених для НУШ, а також оцінити їх ефективність у практичній діяльності.

Об'єктом дослідження є виховання культури родинних взаємин.

Предмет дослідження – педагогічні умови виховання культури родинних взаємин молодших школярів.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження використовувалися **методи дослідження**: *теоретичні методи* (аналіз і систематизацію психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, зокрема з питань виховання культури родинних взаємин та педагогіки партнерства, узагальнення передового педагогічного досвіду виховання культури родинних взаємин учнів у контексті реалізації принципів Нової української школи (НУШ)); *емпіричні методи* (цілеспрямоване спостереження за процесом виховання культури родинних взаємин у молодших школярів, бесіди з учителями, батьками та учнями для збору думок і ідей щодо виховання взаємодії в родині, анкетування батьків і вчителів для з'ясування їхніх поглядів на роль родинних взаємин у вихованні дітей, метод аналізу результатів вихованості учнів дав можливість узагальнити незалежні характеристики взаємин учнів з родиною та однолітками, метод експертної оцінки для оцінки ефективності педагогічних практик у вихованні культури родинних взаємин застосовувався, педагогічний експеримент, що включав констатувальний та формувальний етапи для визначення рівня сформованості

культури родинних взаємин у молодших школярів і впливу педагогічних умов на цей процес.

Експериментальна база дослідження. Дослідження було проведено на базі Нестеровецької гімназії Дунаєвецької міської ради Кам'янець-Подільського району Хмельницької області

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розкрито сутність поняття «виховання культури родинних взаємин» як міжособистісні взаємини, в основі яких лежать морально-етичні норми і цінності сучасної української родини. Це ставлення включає доброзичливість, дбайливість та чуйність членів родини один до одного, що проявляється у взаєморозумінні, взаємодопомозі та взаємоповазі, визначено педагогічні умови ефективного виховання культури родинних взаємин у молодших школярів (усвідомлення учнями початкової школи необхідності оволодіння культурою родинних взаємин, набуття молодшими школярами досвіду культури родинних взаємин, а також забезпечення співпраці школи та сім'ї у вихованні цієї культури). Усі ці аспекти сприяють розвитку соціальних і моральних навичок у молодших школярів та формуванню гармонійних міжособистісних відносин у родині і в соціумі загалом, що є важливим елементом освітнього процесу в умовах Нової української школи.

Практична цінність отриманих результатів дослідження полягає у створенні та впровадженні в діяльність закладів загальної середньої освіти змістового та методичного забезпечення виховного процесу, спрямованого на формування культури родинних взаємин у молодших школярів. Зокрема, це включає розробку програми педагогічного діагностування рівнів вихованості культури родинних взаємин у дітей молодшого шкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2023-2024 рр.) та представлено на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях.

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено в 1 публікації у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка № XX.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та експериментального дослідження, які підтвердили досягнення мети і розв'язання поставлених завдань, стали підставою для таких висновків.

1. Аналіз стану розробленості проблеми в науковій літературі показав, що питання виховання культури родинних взаємин у молодших школярів є актуальним і досі потребує подальшого розвитку. На сьогодні немає єдиного підходу до трактування цього поняття, що підкреслює необхідність більш детального вивчення проблеми. В результаті аналізу соціологічних і психолого-педагогічних джерел було розкрито зміст поняття «родинні взаємини» як важливої категорії теорії та методики виховання. Це поняття визначене як особистісне утворення, що характеризує рівень взаємин між батьками та дітьми, а також іншими членами родини, в основі яких лежать морально-етичні цінності й норми життєдіяльності сучасної української родини. Це поняття підкреслює значення доброзичливого, чуйного та щирого ставлення членів родини один до одного.

2. Поняття «культура родинних взаємин» розглядається як складне особистісне новоутворення, яке формується в процесі міжособистісних взаємин та активної взаємодії суб'єкта із середовищем. Розвиток однієї якості веде до змін у всій системі взаємин, що надає процесу виховання динамічність та безперервний характер.

3. Виховання культури родинних взаємин у молодших школярів є систематичним і цілеспрямованим процесом формування морально-етичних норм і правил поведінки в соціумі. Це включає виховання моральної свідомості, розвитку моральних якостей, почуттів, емоцій, вчинків і поведінки дітей молодшого шкільного віку.

4. Рівні вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів були визначені як високий, середній та низький. Результати констатувального етапу експерименту показали, що більшість учнів перебувають на середньому рівні вихованості. Зокрема, в контрольній групі 42,1% учнів перебувають на

середньому рівні, в експериментальній групі – 43,2%. Третина учнів продовжує залишатися на низькому рівні, що вимагає додаткових зусиль для поліпшення виховання культури родинних взаємин. Загалом, молодші школярі розподілилися наступним чином: високий рівень – 24,7% у контрольній групі та 25,5% в експериментальній групі, середній – 43,1% у контрольній групі і 43,0% в експериментальній групі, низький – 32,2% у контрольній групі та 31,4% в експериментальній групі.

5. Педагогічні умови, які були визначені на основі аналізу наукових джерел і результатів констатувального етапу дослідження, включають: усвідомлення учнями початкової школи важливості оволодіння культурою родинних взаємин, набуття досвіду культури родинних взаємин, а також забезпечення співпраці школи та сім'ї у вихованні цієї культури.

Перша педагогічна умова полягала у формуванні усвідомлення учнями важливості оволодіння культурою родинних взаємин через проведення тематичних заходів, таких як виховні години, конкурси та ігри, які сприяють розвитку у дітей розуміння значущості гармонійних родинних взаємин.

Друга педагогічна умова передбачала надання дітям досвіду культури родинних взаємин через позакласну діяльність, включаючи етичні бесіди, рольові ігри, колективну діяльність, що допомагає учням усвідомити та практично реалізувати норми родинних взаємин.

Третя педагогічна умова полягала у забезпеченні співпраці між школою та сім'єю. Це забезпечується через тренінги та спільні заходи, які включають як теоретичну підготовку батьків до виховання культури родинних взаємин, так і практичне застосування комплексних методів спільного педагогічного впливу.

Результати формувального етапу експерименту підтвердили ефективність запропонованих педагогічних умов. Так, у експериментальній групі високий рівень вихованості культури родинних взаємин переважає контрольну групу на 13,7%, а низький рівень зменшився на 15,4%. Це свідчить про позитивну динаміку в розвитку культури родинних взаємин серед

молодших школярів.

Отже, результати експерименту засвідчили позитивний вплив запропонованих педагогічних умов на виховання культури родинних взаємин у молодших школярів, підтверджуючи їх ефективність і доцільність для подальшого застосування в освітньому процесі.

Перспективи дослідження полягають у вивченні впливу педагогічних умов на розвиток інших аспектів особистості. Окрім розвитку культури родинних взаємин, важливо вивчити, як запропоновані педагогічні умови можуть впливати на інші сфери розвитку дитини, такі як соціальна адаптація, емоційний інтелект, комунікаційні навички, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдіянц Г. Г. Формування духовних потреб молодших школярів у сім'ї. Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ, 2001. 19 с.
2. Академічний тлумачний словник : в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т.1. 1970. С. 345.
3. Алексеєнко Т. Ф. Сходинки гуманних взаємин батьків і дітей. *Дитячий садок*. 2002. № 24. С.3 – 24.
4. Алексеєнко Т. Ф. Сімейне виховання : концептуалізація ідей теорії і практики : монографія. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. 437 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
6. Бех І. Д. Молодший школяр у виховному просторі міжособистісних взаємин. *Початкова школа*. 2020. №5. С. 1 – 3.
7. Білоусова В. О. Гуманізація відносин учнів у позаурочній роботі. *Педагогіка і психологія*. 2012. № 4. С. 38–45.
8. Боднар Л. Урок етики (2 клас). *Початкова школа*. 2011. №1. С. 28 – 30.
9. Бойко А. М. Суб'єкт-суб'єктні взаємини як цінності виховання. *Цінності освіти і виховання: науково-методичний збірник* / За заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ: Освіта, 1997. С. 12–16.
10. Боришевський М. Й. Взаємини в учнівському колективі і формування особистості. Київ: Знання, 1974. 47с.
11. Бучківська В. В. Взаємини в дитячому колективі – умова особистісно-орієнтованого педагогічного процесу. *Педагогіка і психологія*. 2000. № 1. С. 72–76.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

13. Винославська О. В. Людські стосунки: навч. посіб. Київ: КВІЦ, 2020. 83 с.
14. Вишневський О. І. Дитиноцентризм і системно-ціннісний підхід до змісту виховання (Я і моє над-«Я», моя родина, людська спільнота, прарода, Бог і я). *Рідна школа*. 2002. № 5. С. 37 – 40.
15. Вікова психологія : навч. посібник : рек. МОН України для студ. ВНЗ / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка ; МОН України, Київський ун-т імені Бориса Грінченка. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 375с.
16. Войтко В. І. Психологічний словник. Київ: Вища школа, 1982. 217 с.
17. Гавриш І. І. Дослідження проблеми виховання культури взаємин молодших школярів. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. [ред. кол. Руснак І. С. (гол.ред) та ін..]. Чернівці: Чернівецький у-т, 2014. Вип. 716: Педагогіка та психологія. 208 с.
18. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги, 2011. 519 с.
19. Доукіна О. М. Готовність батьків до формування у підлітків національнокультурної ідентичності/Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2017 рік/ [За ред. І. Д. Бєха, Р. В. Малиновського]. Вип. 6. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. 356 с..
20. Дзюбко Л. Періодизація морального розвитку дитини. *Психолог*. 2004. № 35. С. 7 – 11.
21. Дідук І. А. Взаємини між дітьми в сім'ї як чинник їх психосоціального розвитку: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2001. 20 с
22. Дмитрова Т. В. Образ «Я» як регулятор міжособистісних стосунків у ранній юності: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2019. 20 с.

23. Дуброва В. Допоможемо батькам – допоможемо дітям. *Палітра педагога*. 2021. № 1. С. 28-32.
24. Етика: навч. посіб. / Т. Г. Аболіна, В. В. Єфименко, О. М. Лінчук та ін. Київ: Либідь, 1992. 328 с.
25. Євтух М. Б. Культура взаємин / М. Б. Євтух, Т. В. Черкашина. 3-тє вид., переробл. і допов. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2012. 340 с.
26. Єрофєєва Т. І. Педагогічні умови формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2016. 18 с.
27. Загальна психологія: підручник / За заг. ред. С. Д. Максименка. Вінниця: Нова книга, 2004. 704 с.
28. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
29. Зверєва І. Д., Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості школяра: Метод. посіб. Київ: ІСДО, 1995. 156 с.
30. Злобіна О. Г. Спілкування як фактор розвитку особистості. Київ: Наукова думка, 1981. 115 с.
31. Єршов А. О. Погляд психолога на активність особистості. Київ: Наукова думка, 1991. 159 с.
32. Киричок В. А. Методика формування гуманних взаємин молодших школярів у позаурочній діяльності. *Нові технології*. 2005. №4. С. 58–63.
33. Киричук О. В. Формування в учнів активної життєвої позиції. Київ: Рад. школа, 1982. 287 с.
34. Клименко В. В. Психічний розвиток дитини: родинне виховання: Метод. посіб. Київ: Освіта, 1994. 81 с.
35. Коберник О. М., Мотрич Л. К. Співпраця вчителя з батьками: навч.-метод. посіб. Київ: Наук. світ, 2002. 133 с.

36. Ковбас Б. Сутність та особливості культури родинних взаємин *Вісник прикарпатського університету. Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2008. Вип. XXII-XXIII. С. 37–41.
37. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: У 3-х т. Том I. Основи родинних взаємовідносин. Івано-Франківськ, 2002. 288 с.
38. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ: Освіта, 1998. 255 с.
39. Корольчук М. С. Психологія сімейних взаємин. Київ: Ніка-центр, 2011. 296 с.
40. Костюк Г. С. Психологічні питання виховуючого навчання. *Радянська школа*. 1965. № 9. С. 19–26.
41. Кравченко Т. В. Взаємодія сім'ї та школи у вихованні дітей (1945 – 1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 1993. 24 с
42. Критерії моральної вихованості молодших школярів / За ред. І. Д. Бежа, С. Д. Максименка. Київ: Радянська школа, 1989. 96 с.
43. Кулик І. В. Формування основ культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2009. 23 с.
44. Лавроненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2008. 20 с.
45. Максименко С. Д. Загальна психологія : рек. МОН України як навч. посіб. для студ. ВНЗ / МОН України. Вид. 3-тє, переробл. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 271 с.
46. Марушкевич А. А. Родинна педагогіка: навчально-методичний посібник. Київ: ПАРАПАН, 2002. 216 с.

47. Мартиненко С. Пелагогічна взаємодія вчителя початкових класів і батьків першокласників: у питаннях і відповідях. *Початкова школа*. 2010. № 1. С. 20–21.

48. Мирончук Н. М. Технології формування у старших підлітків культури міжособистісних взаємин. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. Випуск 40. С. 125–128.

49. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб. 3-є вид., доповн. Київ: Прометей, 2001. 608 с.

50. Мясищев В. Н. Социальная психология отношений. Київ: Рад. школа, 1965. 277 с.

51. Обозов Н. Н. Психологія міжособистісних відносин. Київ: Либідь, 1990. 192 с.

52. Олійник І. Родинно-сімейне виховання. *Виховна робота в школі*. – 2006. №1. с. 2–13.

53. Ольхова-Марчук Н. Роль батьків у формуванні культури міжособистісних взаємин молодших школярів за допомогою фізичного виховання. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : збірник наукових праць... №. 3, 2009. С. 85–88.

54. Повалій Л. В. Взаємодоповнююча роль школи і сім'ї у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. [редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.]. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. № 1. С. 401–410.

55. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL.: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013].

56. Психологія: підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трохімова. 2-ге вид., стереотип. Київ: Либідь, 2000. 558 с.

57. Роїк Т. Сутність поняття «культура родинних взаємин» у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії та практиці. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* №17, 2018. С. 76–82.

58. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. фак-тів. Київ: Абрис, 1997. 416 с.

59. Северинчук, Л. (2016). Формування культури родинних взаємин як пріоритетний напрямок сімейного виховання в сучасному соціокультурному просторі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*, (1), 137–142. URL: <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/61867>.

60. Семиченко В. А., Заслуженюк В. С. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Веселка, 1998. 214 с.

61. Сіданіч І. Л. Виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї і школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 « теорія і методика виховання». Київ, 2004. 209 с.

62. Сікорська Л. Б. Психологічні умови оптимізації міжособистісних взаємин учнів на початковому етапі навчання : Автореф. дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2009. 19 с.

63. Сологуб Л. Виховання доброзичливих взаємин молодших підлітків у позакласній роботі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка і історія педагогіки». Київ, 1997. 25 с.

64. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка: навч. посіб. Київ: ІСДО, 1996. 288 с.

65. Столяренко О. Б. Психологічні особливості різновікових взаємин молодших школярів : Автореф. дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2013. 18 с.

66. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори : в 5 т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 301–627.

67. Тлумачний словник сучасної української мови: 170000 слів. Київ: Ірпінськ ; Перун, 2004. 1440 с.
68. Філософія. Підручник / За заг. ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. Харків: Консул, 2000. 672 с.
69. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посіб. / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. Київ: Либідь, 2003. 432 с.
70. Школа знань чи школа цінностей. Лілія Гриневич та Любомир Гузар про майбутнє української освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/shkola-znan-chi-shkola-cinnostey-liliya-grinevich-ta-lyubomir-guzar-pro-maybutnie-ukrayinskoyi>.
71. Штангурська І. Формування культури родинних взаємин у працях вітчизняних і зарубіжних педагогів-психологів. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр.* / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2005. Вип. 278 : Педагогіка та психологія. С. 207–214.